

УДК 37.014

Козубовська Ірина Василівна

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна

Васьків Сільвія Тиберіївна

аспірант кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ В БАГАТОНАЦІОНАЛЬНІЙ ДЕРЖАВІ

В статті розглядаються питання міжетнічних взаємовідносин у багатонаціональних державах, до яких відноситься й Україна. Підкреслюється, що регулювання міжетнічних відносин, різноманітних процесів етносоціального розвитку є важливим напрямком соціальної політики держави. В основі регулювання міжетнічних відносин лежить забезпечення умов для реалізації етнонаціонального потенціалу кожної людини, формування міжетнічної єдності суспільства. Важлива роль в цьому належить полікультурній освіті, результатом якої є сформована міжкультурна компетентність особистості.

Ключові слова: багатонаціональна держава, міжетнічні взаємовідносини, полікультурна освіта, міжкультурна компетентність, вчитель.

Вступ. Україна є однією з найбільш багатонаціональних країн світу. Крім українців, тут проживають росіяни, євреї, білоруси, молдавани, кримські татари, словаки, угорці, поляки, румуни, вірмени, євреї, цигани та інші етноси. На жаль, події останніх років, які відбуваються в Україні, свідчать про недостатню увагу держави до питань міжетнічних відносин і попередження виникнення конфліктів на міжетнічному ґрунті. Прояви міжнаціональної нетерпимості, ксенофобії, екстремізму, насильства та інших девіацій – неприпустимі в демократичній державі. Отже, актуальним є питання пошуків шляхів попередження міжетнічної напруги в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми взаємовідносин у багатонаціональному суспільстві і можливості вирішення міжетнічних проблем через полікультурну освіту досліджують багато вітчизняних і зарубіжних учених (Дж. Бенкс, З. Бернц, Л. Гончаренко, О. Гуренко, Д. Колнік, М. Красовицький, І. Мигович, С. Ніето та ін.). На думку вчених, для полікультурної освіти важливі як універсальні цінності, які виходять за межі групових ознак, так і всі ті цінності, які визначають групову приналежність і створюють унікальні культури та погляди на світ. Результатом полікультурної освіти є сформованість міжкультурної компетентності особистості.

Метою статті є обґрунтування необхідності міжкультурної компетентності вчителя в багатонаціональній державі.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з поліетнічною природою держави Україна серед найважливіших пріоритетів своєї національної політики визначає необхідність відновлення в усій повноті духовного життя етнічних спільнот. Ці засадничі ідеї відображені в низці визнаних в Україні міжнародних документів (Конвенція про права людини (1948 р.), Конвенція про права дитини (1989 р.), Декларація принципів толерантності (1995 р.), Декларація про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних або мовних меншин (1992 р.) та ін.), а також державних законодавчих актів, зокрема: Конституції України (1996 р.), Законі України «Про національні меншини в Україні» (1992 р.) та ін., документах системи освіти України: Законах України «Про освіту» (2012 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.), концепціях національного виховання (1995 р.), гуманітарної освіти України (1997 р.), громадянського

виховання (2000 р.) та ін.

Регулювання етнонаціональних відносин, різноманітних процесів етносоціального розвитку є важливим напрямком соціальної політики України. В основі регулювання етнічних відносин лежить забезпечення умов для реалізації етнонаціонального потенціалу людини, етнічної індивідуальності, вільного розвитку всіх народів, формування міжетнічної єдності суспільства, недопущення будь-яких привілеїв чи обмежень за етнонаціональними ознаками, розпалювання міжетнічної ворожнечі та пропаганди національної переваги, гармонізація інтересів корінної нації з інтересами іноетнічного населення, національними меншинами, виявлення і вирішення міжетнічних суперечностей.

Ефективне регулювання етнонаціональних відносин передбачає створення умов для розвитку та збагачення духовних засад етнонаціонального життя, зокрема забезпечення умов для вільного саморозвитку національної культури. Державна політика має бути спрямована на формування цілісної, універсальної структури національної культури, яка б передбачала збереження історичних етнонаціональних культурних надбань і розвиток сучасних культурних цінностей [1].

Етнонаціональна політика повинна виходити з того, що цінності національної культури є діалектичною єдністю національного і загальнолюдського, загальнонаціонального та етноспецифічного, регіонального. Ціннісний зміст національної культури може виступати рушійною силою суспільного прогресу лише тоді, коли творчий потенціал такої культури ґрунтується на загальній системі цінностей, вироблених етнонаціональною спільністю, нацією, народом, людством упродовж своєї історії. Так, цінності національної культури, що формуються в нашій країні, в умовах нашої української дійсності, є результатом тривалого розвитку України, її регіонів, територій, етногеографічних районів, у кожного з яких своя особлива доля, яка зумовлена усім їх попереднім розвитком.

Необхідність толерантного співіснування великих і малих етнічних і національних спільнот породжує потребу нової системи виховання, яка дозволить враховувати національні (етнічні) розбіжності, буде включати багато типів, моделей і ціннісних педагогічних орієнтацій, відповідних світогляду і запитам різних груп населення. Адекватне відображення

цих ідей в освіті – об'єктивна потреба багатонаціональних держав.

Полікультурність розглядається як демократична політика вирішення проблем культурного і соціального різноманіття у суспільстві, яка включає освітній, лінгвістичний, економічний і соціальний компоненти і має специфічні механізми втілення. Вона визнає демографічні й культурні реалії сучасного суспільства.

Зазвичай, полікультурну освіту розуміють як таку, що сприяє формуванню в особистості готовності до активної діяльності в сучасному соціокультурному середовищі, збереженню нею власної ідентичності, прагненню до поваги та розуміння інших культурно-етнічних спільнот, умінню жити в мирі і злагоді з представниками різних расових, етнічних, культурних, релігійних груп. Водночас, багато вчених, розглядаючи полікультурну освіту, вважають її важливою складовою виховання, що, на нашу думку, цілком правомірно.

Концепція національного виховання декларує: національне виховання поширюється як на українців, так і на представників інших народів, які живуть в Україні. Принцип етнізації виховного процесу передбачає надання широких можливостей представникам усіх етносів для пізнання своєї історії, традицій, звичаїв, мови, культури, формування власної національної гідності [2, с. 4].

Як один із провідних принципів виховання громадянина в «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» зазначається принцип полікультурності. Його реалізація означає, що в процесі громадянського виховання мають створюватись умови для формування особистості, вихованої в національній культурі і водночас відкритої іншим культурам, ідеям і цінностям. Тільки така особистість, наголошується в Концепції, здатна зберегти свою національну ідентичність, оскільки глибоко усвідомлює національну культуру як невід'ємну складову світової культури [3, с. 8].

Забезпечити полікультурне виховання молоді покликаний, в першу чергу, вчитель. Проте його робота буде успішною тільки за умов наявності у нього міжлікультурної компетентності.

Зауважимо, що поняття «компетентність» тлумачиться вченими по-різному. У вітчизняній науковій літературі компетентність визначається як: певний психічний стан, що дозволяє діяти самостійно та відповідально; здатність і вміння виконувати певні функції; наявність спеціальної освіти, широкої ерудиції; професійна підготовленість і здатність до виконання професійних завдань; рівень досягнень індивіда у певній галузі [4, с.57]. Це – наявність певних знань і повноважень у вирішенні якоїсь справи; повноважність у розв'язанні конкретної проблеми [5, с.215].

Американські вчені Е. Роджерс і Т. Стейнфатт [6, с.221] визначають міжлікультурну компетентність як рівень особистісного розвитку індивіда, на якому він здатний ефективно та належним чином обмінюватись інформацією з людьми, які належать до іншої культури.

О.Садохін трактує міжлікультурну компетентність як сукупність соціокультурних та лінгвістичних знань, комунікативних вмінь та навичок, за допомогою яких будь-який суб'єкт культури може успішно спілкуватися з носіями інших культур на всіх рівнях міжлікультурної взаємодії [7].

Таким чином, міжлікультурна компетентність – це ступінь прояву фахівцем знань, вмінь і навичок, які дозволяють правильно оцінювати специфіку та умо-

ви взаємодії, взаємин і спілкування з представниками інших культур, які проявляються у своєрідності їх традицій, звичок і психологічних якостей, знаходити адекватні форми впливу на них з метою підтримки атмосфери взаємної довіри і конструктивного співробітництва, спрямованого на досягнення спільно визначених цілей.

Часто у науковій літературі вживають також поняття етнокультурна компетентність. На нашу думку, ці два поняття дуже тісно пов'язані і суттєвої різниці між ними немає, оскільки більшість дослідників підкреслюють наявність в структурі етнокультурної компетентності особистості готовності до міжлікультурного діалогу.

Так, О. Гуренко під етнокультурною компетентністю розуміє інтегроване утворення, представлене єдністю особистісного, гносеологічного, операційного, процесуального, інтегративно-оцінювального, проєктивного компонентів, що забезпечують у своїй взаємодії продуктивну етнокультурну діяльність і творчу самореалізацію майбутнього фахівця [8].

Досліджуючи особливості етнокультурної компетентності фахівців соціально-педагогічної сфери, А. Якубовська зазначає, що це складне інтегроване поняття, яке передбачає теоретичну і практичну готовність до соціальної діяльності в поліетнічному соціумі. Етнокультурна компетентність – компонент професійної компетентності фахівців і фактор їх конкурентоспроможності в майбутній професійній діяльності [9].

Важливими складовими особистості, яка досягла достатнього рівня етнокультурної компетентності, є такі: – висока особиста етнічна культура, заснована на позитивній етнічній ідентичності особистості; – готовність до міжлікультурного діалогу; – висока адаптивність до умов життєдіяльності в умовах іншої культури і під час взаємин з представниками інших етнічних груп; – толерантність і культура між-етнічної взаємодії.

Етнокультурна компетентність фахівців передбачає високий рівень професіоналізму, знання, уміння і навички, які дозволяють вільно використовувати культурні засоби в етнокультурному середовищі. Зміст цієї компетентності майбутніх професіоналів відображає філософський, культурологічний, психологічний, етнологічний та інші аспекти підготовки, в центрі якої знаходяться питання культури і внутрішнього світу людини.

Етнокультурна компетентність сприяє:

- передачі етнокультурного досвіду, інформації іншим поколінням;
- розвитку індивідуальності, що характеризує три сторони людини – індивідуальну (природні властивості), суб'єктивну і особистісну (особистий досвід, почуття, статус в соціумі);
- вихованню та освіті людини з опорою на етнокультурні традиції конкретного регіону;
- розвитку національної самосвідомості, цілісності особистості.

Рівень етнокультурної компетентності особистості є результатом об'єктивних умов: а) економічних, б) соціально-політичних, в) демографічних, г) культурних, д) релігійних та ін. Суб'єктивні умови сформованості даної компетентності складають конкретні параметри особистості: культурологічна спрямованість (потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, мотиви); освіченість (знання, вміння та навички); вихованість (етична, естетична, фізична та ін.); загальна культура (культура розумової праці, спілкування, поведінки та ін.); професійна майстерність (здатність оцінювати свій досвід, здобувати нові знання та ін.).

Вимоги до етнокультурної компетентності проявляються в розумінні феномена культури, її ролі в людській життєдіяльності, в уявленнях про способи придбання, зберігання та передачі соціального досвіду, в знанні форм і типів культур, основних культурно-історичних центрів і регіонів світу, закономірностей їх функціонування та розвитку, в умінні оцінювати досягнення культури на основі знання історичного контексту їх створення, у здатності до міжкультурного діалогу; в знанні рідної, державної та іноземної мов, національних особливостей народу, народних традицій та вмінні їх використовувати в професійній діяльності.

Слід підкреслити, що міжкультурна компетентність (як і етнокультурна) не є статичним утворенням і вимагає регулярного перенавчання та вдосконалення уявлень про культурне різноманіття. Фахівці, які працюють в полікультурному середовищі, повинні використовувати будь-яку можливість розширити свої культурні знання і досвід шляхом поглиблення розуміння в таких галузях знань: вплив культури на поведінку людини; установки і цінності; особливості організації підтримки в різних соціокультурних групах; роль мови, мовних шаблонів, стилів і способів комунікації; вплив соціальної і освітньої політики на систему надання послуг; ресурси, які можуть бути використані для роботи з певними категоріями осіб; можливі протиріччя між професійними цінностями і потребами клієнтів з різних соціокультурних груп; відношення до влади в суспільстві, соціальних інсти-

тутів або установ і вплив на клієнтів, представників різних етнічних груп.

Міжкультурна компетентність не може сформуватися сама собою. Це може відбуватися тільки в процесі цілеспрямованої полікультурної підготовки фахівців. Освітній процес повинен бути спрямований на формування знань, умінь та навичок роботи з людьми різних соціальних груп, які належать до різних культур. Майбутні фахівці повинні бути готовими сприйняти ідею полікультурності суспільства і шанобливого ставлення до інших культур, що підкреслює вагомість проблеми їх міжкультурної компетентності. Знання та навички роботи в полікультурному середовищі в поєднанні з саморефлексією можуть запобігти помилковим професійним оцінкам і діям, які можливі через стереотипізацію певних груп клієнтів (наприклад, мігрантів, циган).

Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців значною мірою забезпечується в процесі полікультурної освіти шляхом інтеграції полікультурного компонента в освітні програми і плани, проведення відповідної професійно спрямованої систематичної позааудиторної роботи.

Висновки. В багатонаціональному суспільстві з метою попередження міжетнічної напруги, уникнення конфліктів, необхідно забезпечити впровадження полікультурної освіти в навчально-виховний процес як в загальноосвітніх, так і вищих навчальних закладах, в результаті чого формується міжкультурна компетентність фахівців.

Список використаної літератури

1. Скуратівський В.А. та ін. Соціальна політика / В.А.Скуратівський. – К.: УАДУ, 1997. – 360 с.
2. Концепція національного виховання // Рідна школа. – 1995. – № 6. – С. 3-8.
3. Концепція громадянського виховання. Міністерство освіти і науки України // Інф. зб. Мін. освіти України. – 2000. – № 22. – С. 7–20.
4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-ге видання/ За заг. ред. І.Д.Зверєвої. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. – 536 с.
5. Все про соціальну роботу (Навчально-енциклопедичний словник-довідник) / За наук. ред В.М. Пічі. – Львів : «Новий Світ –2000», 2013. – 616 с.
6. Everett M. Rogers, Thomas M. Steinfatt. Intercultural Communication / M. Everett Rogers, M. Thomas Steinfatt. – Waveland Press, Inc. Prospect Heights, Illinois, 1999. – 292 p.
7. Садохин А.П. Межкультурная компетентность: понятие, структура, пути формирования // Социальные коммуникации. Журнал социологии и социальной антропологии. – 2007. – Том X. – №1 [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.twirpx.com/file/678095/>
8. Гуренко О.І. Формування етнокультурної компетентності студентів педагогічного університету в умовах поліетнічного середовища: Автореф. канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Ольга Іванівна Гуренко. – Харків, 2005. – 20 с.
9. Якубовская А.Е. Современные подходы к формированию этнокультурной компетентности социальных работников за рубежом: Дисс. канд. пед. наук: 13.00.05 – теория, методика и организация социально-культурной деятельности / Алла Евгеньевна Якубовская. – М., 2010. – 173 с.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2017 р.

Стаття прийнята до друку 25.10.2017 р.

Козубовская Ирина

доктор педагогических наук, профессор
заведующая кафедрой общей педагогики и педагогики высшей школы
Государственное высшее учебное заведение
«Ужгородский национальный университет», г.Ужгород, Украина

Васьків Сильвія

аспирант кафедры общей педагогики и педагогики высшей школы
Государственное высшее учебное заведение
«Ужгородский национальный университет», г.Ужгород, Украина

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ УЧИТЕЛЯ В МНОГОНАЦИОНАЛЬНОМ ГОСУДАРСТВЕ

В статье рассматриваются вопросы межэтнических взаимоотношений в многонациональных государствах, к которым относится и Украина. Подчеркивается, что регулирование межэтнических отношений, различных процессов этносоциального развития является важнейшим направлением социальной

политики государства. В основе регулирования межэтнических отношений – обеспечение условий для реализации этнонационального потенциала каждого человека, формирование межэтнического единства общества. Важная роль в этом принадлежит поликультурному образованию, в результате которого формируется межкультурная компетентность.

Ключевые слова: многонациональное государство, межэтнические отношения, поликультурное образование, межкультурная компетентность, учитель.

Kozubovska Iryna

Doctor of Pedagogic Sciences, Professor
Head of Department of General Pedagogics and Pedagogics of Higher School
State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

Vaskiv Silvia

Post Graduate Student of the Department of General Pedagogics and Pedagogics of Higher School
State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

INTERCULTURAL COMPETENCE OF TEACHER IN MULTICULTURAL STATE

The necessity of tolerant coexistence of large and small ethnic and national communities evokes the need of a new system of education, which will enable to take into consideration national (ethnic) and social divergences and will include various types, models and valuable pedagogical orientations, adequate to the world outlook as well as inquiries of various ethno-cultural population groups. The necessity of an adequate reflection of these ideas in education is an objective need of multinational states. Multicultural education provides the formation of intercultural competence and ability to intercultural communication. Competence is understood as a comprehensive personal resource, which is a product of studying/ teaching and socialization, a coefficient of erudition, a guarantee of active capacity and competitiveness of an individual. Hence, a competitive person is an individual, active in his professional field (group, team, society), competitive in the labor market who worthily presents himself, his organizational structure, state, who is regarded and respected.

Key words: multicultural state, ethnic relations, multicultural education, intercultural competence, teacher.